

มุกตลกในอุดมคติและมรรควิถีแห่งเต๋า

5.1 มุกตลกในอุดมคติ

สภาพของชีวิตที่กินร่นผ่านไปวันหนึ่ง ๆ ด้วยความทะยานอยากนั้น ย่อมมีความไม่มั่นคงในตนเอง ความรู้สึกเกี่ยวกับ " ตัวเรา " อาจเปลี่ยนแปลงไปได้วันละหลายอย่างแล้วแต่อารมณ์ที่เข้ามากระทบ ดังนั้น จึงมีผู้คนจำนวนมากไม่น้อยที่เห็นว่า ชีวิตเป็นสิ่งไร้แก่นสาร และเปรียบได้ประดุจเพียงความฝัน¹ นี่คือข้อเปรียบเทียบที่ตรงตามธรรมชาติของปรัชญาเต๋า ในงานนิพนธ์จวงจื่อก็อธิบายถึงมายาภาพแห่งชีวิต โดยกล่าวเปรียบเทียบกับความฝันอยู่หลายครั้ง แต่อย่างไรก็ตาม นักปรัชญาเต๋ามองมนุษย์อย่างมีความหวัง มนุษย์ไม่อาจจะฝันอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดแล้วก็มีสภาวะที่ตื่นขึ้นจากความฝัน จวงจื่อกล่าวว่า

ในความฝัน เราอาจจะคิดว่าเราไปตามที่ฝัน เมื่อตื่นขึ้นเท่านั้นที่เราได้รู้ได้ว่าเราเพิ่งฝันไป ในที่สุดแล้ว จะมีการตื่นขึ้นอันยิ่งใหญ่ (a great awakening) และเมื่อนั้น เราจะรู้ว่า ชีวิตก็คือความฝันอันยิ่งใหญ่ (a great dream) แต่คนโง่คิดว่าตัวเองตื่นอยู่ตลอดเวลา²

¹ดูตัวอย่างเช่น Pedro Calderón de la Barca " Life Is a Dream ", " The Dream Called Life " and George Santayana " Dreamt I Today the Dream of Yesternight ", in An Introduction to Philosophy through Literature, ed. Robert C. Baldwin & James A.S. Mc Peek, pp. 393-394, 400-401.

²Wing-tsit Chan, A Source Book in Chinese Philosophy, p. 189.

บุคคลในอุดมคติของปรัชญาเต๋า ก็คือ มนุษย์ที่ " คืบ " ขึ้นจากความฝัน หรือพ้นจากมายาภาพแห่งชีวิต ถ้อยคำที่ใช้เรียกบุคคลในอุดมคติของปรัชญาเต๋ามีอยู่หลายคำ เช่น มนุษย์แท้ (real man) มนุษย์แห่งสวรรค์ (heavenly man) มนุษย์แห่งจิตวิญญาณ (spirit-man) มนุษย์เทพ (divine man) มนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ (perfect man) และมนุษย์ปราชญ์ (sage-man)³

ถึง ชุน อี้ (T'ang Chun I) ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า นักปรัชญาเต๋าได้เลือกใช้ถ้อยคำเหล่านี้ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันระหว่างบุคคลในอุดมคติของปรัชญาเต๋า ซึ่งเป็นชีวิตทางจิตวิญญาณ (spiritual life) กับปุถุชน (worldly man)⁴

ทั้งนี้กล่าวแล้วว่า วิถีชีวิตของมนุษย์ปุถุชนคือ การค้ำจุนไปค้ำยันอำนาจของความทะยานอยาก ซึ่งปรัชญาเต๋าดูว่าเป็นวิถีชีวิตที่ถอยไปค้ำยันอวิชชา และเป็นสาเหตุที่แท้จริงของความทุกข์ แต่อุดมคติของปรัชญาเต๋าคือ การปลดปล่อยความทุกข์ออกจากวิถีชีวิตของมนุษย์โดยสิ้นเชิง ดังนั้นการเสนอมนตรรสนี้เกี่ยวกับบุคคลในอุดมคติ หรือมนุษย์แท้ในปรัชญาเต๋า จึงเป็นการเสนอวิถีชีวิตในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งทวนกระแสความตึกและพฤติกรรมของปุถุชน

ถึง ชุน อี้ ได้ให้ทรรศนะไว้ว่า นักปรัชญาเต๋า ซึ่งมองทุกสิ่งทุกอย่างแบบปล่อยวาง รู้สึกเหนื่อยหน่ายในเรื่องทั้งโลก แสวงหาความสุขสงบทางจิตวิญญาณ (spiritual quiescence) และไถ่ถอนจิตใจของตนออกจากสิ่งต่างๆทางโลกนี้ ก็คือ บุคคลที่มีสภาพจิตแบบเหนือโลก (transcendent mentality) นักปรัชญาเต๋าศึกถึงอุดมคติของชีวิตมนุษย์ไว้ในเชิงนิเสธ กล่าวคือ แทนที่จะสนับสนุน

³T'ang Chun I, " The Development of Ideas of Spiritual Value in Chinese Philosophy " in The Chinese Mind, ed. Charles A. Moore, p. 200.

⁴Ibid.

ความแข็งแรง ความแข็งแกร่ง- ความคล่องแคล่วและความเฉลียวฉลาด เหล่านี้จะ
 กลับสอนให้คนเราอ่อนแอ อ่อนโยน สงบและใจเย็น และในทำนองเดียวกัน
 จวงจื๊อก็สอนผู้คนมิให้แสวงหาชื่อเสียง เกียรติคุณ หรือความสำเร็จในทางสังคม
 แต่กลับให้ลืมนักเอง ตลอดจนไม่เห็นข้อแตกต่างระหว่างผลประโยชน์กับความสูญเสีย
 ในทางโลก ความสุขกับความเศร้าและชีวิตกับความตาย ทั้งเหล่านี้อาจจะจวงจื๊อ
 ต่างก็สอนวิถีการดำรงชีวิตที่หันไปจากความปรารถนาตามสัญชาตญาณ (instinctive
 desires) และให้ลืมนโยบายทางโลกเสียให้สิ้น ดังนั้นคุณค่า (value)
 แห่งชีวิตในอุดมคติของนักปรัชญาเก่า จึงอยู่เหนือขอบเขตของความปรารถนาตาม
 ธรรมชาติ (natural desires) และอยู่เหนือคุณค่าแบบประโยชน์นิยม
 (utilitarian value)⁵

ในวิถีชีวิตของปวงชนนั้น นอกจากความปรารถนาตามสัญชาตญาณจะผลักดันไป
 ผู้การแสวงหาความสุขความพอใจส่วนตัวแล้ว ระบบคุณค่าต่างๆที่วัฒนธรรมถ่ายทอดไป
 ก็มีมีส่วนส่งเสริมให้เกิดความปรารถนาทะยานอยากในสิ่งต่างๆอีกมากมาย สุดแล้วแต่ที่
 สังคมจะเห็นว่าดีหรือเห็นว่างามสวย ทั้งหมดนี้ นักปรัชญาเก่าถือว่า เป็นสิ่งที่ผิดไป
 จากธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ถิ่นนำมาซึ่งความทุกข์ ดังนั้น
 ปรัชญาเก่าจึงได้เสนอภาพมนุษย์ในอุดมคติ ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นบุคคลที่หันไปจากความ
 ยึดมั่นถือมั่นในตัวคนเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ที่หันไปจากการถูกรอบงำด้วยวัฒนธรรมของ
 สังคมด้วย

วิถีชีวิตที่ตกอยู่ภายใต้กรอบแห่งวัฒนธรรมนั้น ในส่วนหนึ่งก็มีผลดี เพราะ
 สมาชิกในสังคมสามารถที่จะยึดหลักความประพฤติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันได้ แต่ใน
 อีกส่วนหนึ่งก็เป็นผลร้าย เพราะวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น อาจกลับมามีส่วนบีบคั้น
 และฉีกรอนเสรีภาพของมนุษย์เอง ก็จึงเห็นได้จากคำกล่าวของเกออร์ฮาร์ท
 เฮมมาเยอ เอ็นสกี ที่ว่า

⁵Ibid.

มองในแง่หนึ่ง วัฒนธรรมมีลักษณะเหมือนยี่สิบแปดพันเก้าปีมาแล้ว เมื่อสร้างวัฒนธรรมขึ้นมาแล้ว วัฒนธรรมกลายเป็นสิ่งที่คล้ายกับชีวิตของมันเอง และกลับสามารถบังคับมนุษย์ที่สร้างมันขึ้นมา มนุษย์ที่อยู่ในสังคมกลายเป็นนักโทษ ถูกจำขังอยู่ในระบบวัฒนธรรม ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมาเอง⁶

นักปรัชญาเก่าสามารถหยั่งเห็นถึงความจริงข้อนี้ได้อย่างแจ่มชัด ความทรนัสนะของปรัชญาเก่า สิ่งใดที่แปลกปลอมไปจากธรรมชาติดั้งเดิม หรือเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากกรรไกรคนและสร้างสรรค์ของมนุษย์ สิ่งนั้นนำมาซึ่งอันตราย ซึ่งชกกับนักคิดสำนักขงจื้อ โมจื้อ และสำนักนิติธรรมนิยม ต่างก็ถือหลักว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม และมีหน้าที่ต้องปฏิบัติความดีระหว่างสังคมที่จักวางไว้เป็นอย่างดีแล้วโดยไม่มีข้อยกเว้น นักปรัชญาเก่ากลับถือหลักตรงกันข้าม ทั้งนี้จะเห็นได้จากข้ออธิบายของ วี. เอ. รูบิน⁷ ที่ว่า

ผู้ถือหลักที่มองสังคมว่าเลว และได้เรียกร้องให้มนุษย์ชาติปลดปล่อยความยึดติดไปจากข้อผูกพันอันเหนียวแน่นทางสังคมเสีย ให้ออกไขว่ขวายของหน้าที่และพันธะที่บีบคั้นออกไป ให้ออกไปสู่อารยธรรมชาติ หากว่าให้กลมกลืนกับชีวิตที่ไม่เป็นฆราวาส เรียบง่าย และจริงแท้ของจักรวาล⁷

ในความเป็นปฏิปักษ์ต่อพันธะอันหนาแน่นของสังคม นักปรัชญาเก่าได้เสนอสิ่งตรงกันข้ามคือ โลกแห่งธรรมชาติที่บริสุทธิ์ เรียบง่าย และเหนือสิ่งอื่นใดก็คือความเป็นอิสระ จวงจื้อสามารถหยั่งเห็นถึงอุดมคติของธรรมชาติ (the ideal of nature) ได้ในจินตภาพเกี่ยวกับม้าป่า และได้บรรยายถึงจินตภาพดังกล่าวไว้ดังนี้

⁶ เกอร์ฮาร์ด เอ็มมานูเอล เอนส์กี, มนุษย์กับสังคม, แปลโดย พุทธศักดิ์ เจริญนทร์ (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523) หน้า 17.

⁷ V.A. Rubin, Individual and State in Ancient China, p. 89.

กับมันนั้นถูกสร้างขึ้นมา (ตามธรรมชาติ) เพื่อให้สามารถย่นำค้ำแข็งและหิมะ ชนิดปกคลุมตัวไว้เพื่อกันลมและความหนาว การเคี้ยวหญ้า การคู้มน้ำ จากลำธาร การยกขาขึ้นแล้วหอบไป นี่คือธรรมชาติอันแท้จริงของมัน แม้จะให้ถูกรอบครอง (เป็นเจ้าของ) ที่เป็นอันกว้างใหญ่ หรือห้องหอบที่คงามก็ความสิ่งเหล่านี้ก็ไม่เป็นประโยชน์สำหรับมัน!

คุณลักษณะของธรรมชาติที่บริสุทธิ์ เรียบง่าย และมีอิสรภาพอันสมบูรณ์นี้ บ่งบอกถึงสภาวะที่เป็นไปเอง โดยปราศจากพลังของเจตน์จำนง หรือความรู้สึกที่เกี่ยวข้อกับตัวคน ในปรัชญาเก่ามักใช้คำว่า " สวรรค์และดิน " เป็นตัวแทนของกฎธรรมชาติ ซึ่งบ่งชี้ถึงการกระทำหน้าที่ไปเองอย่างสมบูรณ์ โดยปราศจากการสำนึก รู้ว่ามีตัวคนเป็นผู้กระทำ ใน คำ เทอ จึง โคนั้นกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้หลายตอน เช่น

สวรรค์และดินเป็นอมตะและเป็นนิรันดร
เพราะมีโคอยู่เพื่อตนเอง
เพราะฉะนั้นจึงคงอยู่ตลอดไป⁹

สวรรค์และดินเปรียบเสมือนทิมเพลง
วางเปลา แต่ไม่รูจบ¹⁰

สวรรค์และดินร่วมกันหยคนำค้ำอันแสนหวาน
แม้ไม่มีคำสั่งจากมนุษย์ หยคนำค้ำก็ทรมไปทั่วทุกแห่งหน¹¹

⁸Ibid., pp. 107 - 108.

⁹ฉัตรสมมาตรย์ กบิลสิงห์, คัมภีร์เต๋าฉบับสมบูรณ์, (คำ เทอ จึง)
บทที่ 7, หน้า 77.

¹⁰เรื่องเดียวกัน, บทที่ 5, หน้า 74.

¹¹เรื่องเดียวกัน, บทที่ 32, หน้า 121.

มนุษย์ที่แท้ทบทวนพระศนะของปรัชญาเก่า หมายถึงผู้ที่ดำรงตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ " สวรรค์และดิน " นั่นก็คือการหันไปจากพลังของเจตนจำนงหรือความยึดมั่นถือมั่นในตัวคนตลอดจนยอมมีอโคอันจะเกิดขึ้นกับตัวคน สภาวะเช่นนั้นเมื่อมองด้วยสายตาของปุถุชนอาจจะดูเหมือนกับ การไม่ให้ความสำคัญแก่ชีวิต เพราะความปกคิวิสัยของปุถุชน การให้ความสำคัญแก่ชีวิตมักจะปรากฏออกมาในรูปแบบของการคืนรนอย่างทะยานอยาก ด้วยความรู้สึกที่รักตัวกลัวตาย แต่เมื่อมองในพระศนะของปรัชญาเก่าแล้ว สภาวะที่หยุดการคืนรนเพื่อสนองกตัหาของตัวเองนี้มิได้หมายถึงการไม่ให้ความสำคัญแก่ชีวิต จวงจื่อกล่าวถึงความสำคัญแห่งชีวิตไว้อย่างชัดเจนว่า " ชีวิตมีความสำคัญมากกว่าแม้กระทั่งไข่มุกของเจ้าชาย " ¹² ข้อความที่ยกมานั้นนอกจากจะยืนยันถึงความสำคัญของชีวิตแล้วยังแสดงนัยด้วยว่า คุณค่าที่แท้ของชีวิตเป็นคนละสิ่งกับคุณค่าสัมพัทธ์ที่ชาวโลกสมมติกันขึ้น

วิถีชีวิตของมนุษย์ที่แท้ซึ่งเกินสวนกระแสค่านิยมในทางโลกนั้น หากมองด้วยสายตาของปุถุชน ก็อาจจะถูกตัดสินว่าเป็นวิถีชีวิตในแง่ลบ แต่หากมองด้วยสายตาของนักปรัชญาเก่า ก็ไม่มีข้อตัดสินใด ๆ เพราะทบทวนพระศนะของปรัชญาเก่า คำของสิ่งทั้งหลายเป็นเพียงสิ่งสมมติ สัจธรรมเป็นสิ่งที่หันไปจากระบบของคุณค่า อย่างไรก็ตาม หากจะมีการตัดสินคุณค่ากันจริง ๆ แล้ว ควรจะถือว่าวิถีชีวิตของมนุษย์ที่แท้เป็นวิถีชีวิตในแง่บวก ถึง ชุน อี้ ได้ให้พระศนะที่กระจ่างแก่เราว่า หากวิถีชีวิตความปกคิของเราถูกพิจารณาว่าเป็นสิ่งที่ไร้ค่าแล้ว การปฏิเสธวิถีชีวิตเช่นนี้ ย่อมกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในแง่บวก ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเราถือว่าการคร่ำคร่าทำงานหนักตลอดทั้งวันเป็นสิ่งที่ไร้ค่าแล้ว การพักผ่อนก็ย่อมเป็นสิ่งที่มีความค่าในแง่บวก ดังนั้น หากเราไม่แสวงหาความมั่งคั่ง ชื่อเสียง และเกียรติยศ โดยถือว่าเป็นเรื่องทางโลกที่ไร้ค่า

¹²Chuang Tzu, Chuang Tzu, tr. E.A.Giles, p. 274.

แล้ว สันติสุข (quiescence) และความสงบระงับ (tranquility) อันยิ่งใหญ่ซึ่งเกิดขึ้นในชีวิตทางจิตวิญญาณของเรา ก็ย่อมเป็นสิ่งที่เติมไปด้วยคุณค่าในแง่บวก และหากเราสามารถเข้าใจในเรื่องนี้ได้โดยกระจ่างชัดแล้ว เราก็จะพบว่า ยังมีสิ่งที่มีคุณค่าในแง่บวกอีกนานัปการสำหรับผู้ที่ต้องการอยู่เหนือสิ่งต่าง ๆ ในทางโลก¹³

โดยที่มนุษย์ที่แท้เป็นผู้เกินสวนกระแสทางโลก ดังนั้น บุคลิกภาพของมนุษย์ที่แท้จึงดูเหมือนจะเบี่ยงเบนออกไปจากมาตรฐานทางสังคม เหล่าสิ่งซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนของมนุษย์ที่แท้ ใกล้เคียงกับความดีของท่านไว้อย่างแจ่มชัดใน เก้า เก้า จิน บทที่ 20 มีใจความดังต่อไปนี้

ฝูงชนร่าเริงร่าวกับเสียงฉลองในวันไหว้เจ้า
เปรียบประดุจยางกาตกลงมาจากปราสาทในฤดูใบไม้ผลิ
ฉันคนเคี้ยวที่เฉยเมย ไม่แสดงท่าทีแต่อย่างใด
ร่าวกับทารกที่ยังไม่รู้จักยิ้ม
ดูร่าวกับคนไม่มีที่พิงพิง
ฝูงชนเติมไปด้วยความมั่งมี
แกล้งดู เหมือนว่าใครสูญเสียบางสิ่งไป
จิตใจก็ร่าวกับคนใจงา
ไม่รู้จักรบแหกและง้างทิ่ม
ชนทั่วไปมีท่าทางอันหลากหลายแปรปรวน
แกล้งดูเคี้ยวที่ดูเหมือนอยู่ในความมืดมน
ชนทั่วไปมองเห็นความแตกทางอย่างชัดเจนน
แกล้งดูเคี้ยวที่ไม่แบ่งแยกความแตกทางเหล่านั้น
ร่าวกับวาจันตงลอยไปในทะเล
เหมือนกับกระแสลมที่พัดไปมา ร่าวกับไม่มีจุดหมาย

¹³ T'ang Chun-I "The Development of Spiritual Value in Chinese Philosophy" in The Chinese Mind, ed. Charles A. Moore, p. 200-201.

ชนทั่วไปย่อมมีจุดหมายกันทั้งนั้น
 ฉะนั้นผู้เกี่ยวข้องคือกึ่ง และป่าเถื่อน
 ฉะนั้นผู้เกี่ยวข้องที่ไม่เหมือนใคร 14

นอกจากบุคลิกภาพของเหล่าจื่อ ซึ่ง " เจบเมย " " รวากับทารก " " รวากับคนไม่มีที่ตกถึง " " รวากับคนใจเง่า " " คือกึ่งและป่าเถื่อน " และ " ไม่เหมือนใคร " ซึ่งเป็นความเบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานทางสังคมแล้ว บุคลิกภาพของจวงจื่อซึ่งถือเป็นตัวแทนของมนุษย์ที่แท้ก็หาหนึ่ง ก็ปรากฏออกมาในแง่ที่เบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานทางสังคมเช่นกัน ในงานนิพนธ์จวงจื่อได้สะท้อนให้เห็นถึงข้อขัดแย้งระหว่างบุคลิกภาพกับคุณลักษณะทางจิตใจของจวงจื่อไว้ว่า ครั้งหนึ่งจวงจื่อเคยผ่านกษัตริย์แห่งนครเว (King of Wei) จวงจื่อสวมใส่เสื้อผ้าหยาบ ๆ ซากวิน และใส่รองเท้าสานรักควยเชือก กษัตริย์แห่งนครเวได้สอบถามว่า ทำไมจวงจื่อจึงตกอยู่ในสภาพที่เลวร้ายเช่นนั้น จวงจื่อตอบว่า

ข้าพเจ้ายากจนแต่ไม่เคียดกร้อน คนเรากล้ามีมรรควิถี (the Way) และคุณธรรม แต่ไม่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติ นั่นแหละเขาจะเคียดกร้อน ไม่ใช่เสื้อผ้าเก่าคร่ำและรองเท้าที่ซาด นั่นหมายความว่าเขายากจนแต่เขาก็ไม่เคียดกร้อน 15

หากจะถือว่าบุคลิกภาพเป็นเพียงรูปแบบ แต่คุณภาพทางจิตใจคือสารัตถะแล้ว ข้อความที่คัดมาข้างต้นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ระหว่างปัจเจกชนกับมนุษย์ที่แท้มีความแตกต่างกันตรงกันข้ามกันทั้งในด้านรูปแบบและสารัตถะ กล่าวคือ ในขณะที่ปัจเจกชนมีรูปแบบในแง่บวก แต่กลับมีสารัตถะในแง่ลบ และในทางตรงกันข้ามมนุษย์ที่แท้มีรูปแบบในแง่ลบแต่กลับมีสารัตถะในแง่บวก ดูเหมือนว่า มนุษย์ที่แท้ซึ่งเป็นผู้ปฏิเสธรูปแบบทางวัฒนธรรมมักจะมีบุคลิกภาพหรือรูปแบบในแง่ลบ และมีคุณภาพทางจิตใจหรือสารัตถะในแง่บวกอยู่เสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาค้นคว้าที่แท้จริงของมนุษย์จึงไม่อาจกระทำได้โดยดูจาก

14 ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, คัมภีร์เต๋าตามขงจื้อ, (เต๋า เต๋อ จิง)
 บทที่ 20, หน้า 98 - 99.

15 V.A. Rubin, Individual and State in Ancient China,
 p. 92.

รูปแบบภายนอกอย่างเค้กซาค

5.2 มรรควิธีแห่งเต๋า¹⁶

มรรควิธีแห่งเต๋านั้นก็คือ การประพฤติตามแบบอย่างเต๋า (emulating Tao) ในกระบวนการเลียนแบบเต๋านั้นไม่คงอาศัยครูหรือปราชญ์เป็นผู้แนะนำอบรม แต่ถือเอาเทอซึ่งสถิตอยู่ในแต่ละคนเป็นแม่แบบโดยตรงที่เกี่ยว (model emulation) ในปรัชญาเต๋าได้กล่าวถึงคุณภาพของเต๋าในแง่ที่เป็นรูปแบบแห่งความประพฤติไว้ 2 ประการคือ

1. การไม่กั้นรณ (wu wei) หมายถึงการซจกเสียดซึ่งพฤติกรรมอันมีจุดมุ่งหมาย โดยที่สิ่งต่าง ๆ ในจักรวาลกำเนิดขึ้นโดยปราศจากจุดมุ่งหมาย แต่เป็นเพียงการคลี่คลายตามธรรมชาติอันเนื่องมาจากกฎแห่งความเปลี่ยนแปลง (เต๋า) เท่านั้น ดังนั้น การกระทำของคนเราก็ไม่ควรจะมีจุดมุ่งหมายเช่นกัน ในการสร้างสรรค์สรรพสิ่งนั้นเต๋าไม่มีความลำเอียง และมีใ้ต้องการสร้างผู้รับใช้ที่ภักดี (เต๋าสร้างทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นแต่มีใ้ควบคุมบัญชา) คนที่ทำตามแบบอย่างของเต๋าจึงพึงกระทำโดยไม่เห็นแก่ผลประโยชน์และปราศจากความลำเอียง

2. ความว่างเปล่า (hsü) หรือสูญญภาวะ (wu) หมายความว่าในธรรมชาติของมนุษย์ไม่มีความดี-ความเลว ความงาม-ความอัปลักษณ์ ฯลฯ ฉะนั้นคนเราจึง ไม่ควรมีปฏิกริยาต่อบุคคล ความคิด และเหตุการณต่าง ๆ ในลักษณะที่แตก่างกัน ความว่างเปล่าปราศจากการตัดสินคุณค่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของการกระทำที่ปราศจากการกั้นรณแสวงหาจุดหมาย (wu wei)

เพื่อที่จะก้าวรงชีวิตโดยทวนคืนสู่เต๋า คนเรากองทำจิกใ้ว่างคุดเกี่ยวกับความว่างของเต๋า น่นว่มีง และไร้คุดสมมติ เขาจะถอยหลังใ้กับการตัดสินคุณค่า เป็น

¹⁶ เก็บความจาก Donald J. Munro, The Concept of Man in Early China (California, Standford University Press, 1964) pp. 140-159.

การเปลี่ยนจากการมีความรู้อย่างมนุษย์ไปสู่ความว่างเปล่าปราศจากความรู้ จากความปรารถนาไปสู่ความสิ้นค้นหา จากจุดหมายส่วนตัวไปสู่ความไม่มีจุดหมายใด ๆ โดยสรุปก็คือ การอยู่กับเพื่อนมนุษย์โดยไม่เป็นปฏิปักษ์ ยิ่งกว่านี้ ปราชญ์ยังไม่มีความตั้งใจที่จะกระทำเพื่อผู้อื่นด้วย ดังนั้น ปราชญ์จึงไร้ซึ่งความเมตตา (แต่ก็มิได้หมายความว่าโหดร้าย เป็นแค่ปล่อยให้ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปเองตามครรลองของมันโดยไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวแทรกแซง) สภาวะทางธรรมชาติของมนุษย์คือ ความว่างเปล่าๆ ใดๆ เกี่ยวกับภาวะของอภิปรัชญา ซึ่งมิได้สนองตอบต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างมีจุดหมาย

จงจือได้ใช้สัญลักษณ์เพื่ออธิบายในเรื่องนี้ก็คือ ความว่างเปล่าของจุลหุมน (ของอรรถ) หมายถึงสภาวะจิตว่าง สภาวะจิตเช่นนี้เท่านั้นที่จะมองเห็นสัมพันธ์ภาพระหว่างคุณภาพของปัจเจกวัตถุได้อย่างถูกต้อง ปราชญ์ที่มีทรรศนะคติ เช่นนี้ เป็นผู้ที่เป็นบุคคลซึ่งพักผ่อนอยู่ในความเสมอเหมือนอันเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหล่าจือและจงจือจะปฏิเสธการกระทำที่มีจุดหมายหมาย ทว่า เรื่องนี้ก็มีควมขัดแย้งกันอยู่ภายในตัว เพราะในที่สุดแล้ว การเลียนแบบแต่อย่างนำมาซึ่งจุดหมายอันถึงปรารถนา 2 ประการคือ ความสงบสุข (tranquility) และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างตัวคนกับสิ่งที่อยู่เหนือตัวคน (union between self and something beyond the self) เป็นที่แน่ใจได้ว่า การยอมรับสิ่งต่าง ๆ อย่างวางเฉยอันเป็นการกระทำของปราชญ์ฝ่ายเท่านั้น ยิ่งถือได้ว่าเป็นการกระทำที่มีจุดหมาย ใน คำ เกอ จึง ได้ชี้แนะไว้ว่า การปฏิเสธความคิรนไปสู่จุดหมายนั้นก็คือ มรรควิถีในการบรรลุจุดหมาย

เมื่อปราชญ์เข้าได้สละละทิ้งดวงจิตแห่งการประเมินค่าแล้ว เขาจึงเหลืออยู่แค่เฉพาะเคอ ซึ่งเป็นเค้าภายใน แคंपราชญ์มิได้เป็นเพียงพินิจ เพราะเขายังกระทำการอยู่ในโลก เพราะว่าเป็นการกระทำที่พิเศษแยกออกไปจากสามัญชน การกระทำเช่นนี้ก็คือ การยินยอม (toleration) และการคล้อยตาม (accommodation) เพื่อที่จะยินยอมหรือออกทนไต่ค้อทุกสิ่งปราชญ์ก็องเข้าใจกฎแห่งเค้าซึ่งเป็นกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงไม่แท้เพียง เมื่อสามารถหยั่งรู้ได้ว่าคุณสมบัติทั้งหมดเป็นสิ่งที่ไม่จีรัง ปราชญ์

ยอมละความยึดถือผูกพัน และทำตัวให้ประสานสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย อันจะทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับทุกสิ่งและทุกสถานการณ์ นี่คือนิสัยที่จงใจเรียกว่า เป็นการปล่อยวางจิตใจให้ท่องเที่ยวไปกับเต๋า อาจจะเป็นเรื่องยากอยู่ที่จะยอมรับความตายอันเป็นที่สุดแห่งความเป็นอนิจจัง แต่ทว่า ในเมื่อเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ปรารถนาจึงต้องยอมรับและคล้อยตามโดยดีเถิด สมือนหนึ่งเป็นคำบัญชาของพ่อแม่

การยอมรับและคล้อยตามกฎแห่งความเป็นอนิจจังนั้น จะกระทำได้ก็แต่ด้วยการใช้จิตอันเที่ยงแท้ (constant mind) จิตอันเที่ยงแท้นั้นเปรียบประหนึ่งกระจกเงาไม่ค้อมทวนและไม่เชื่อเชื่อสิ่งใด ๆ อาศัยสภาวะจิตว่างเช่นนี้ ปรารถนายอมเข้ากับทุกสิ่งและทุกสถานการณ์โดยปราศจากความยึดแย้ง

เมื่อเปรียบเทียบกับคำสอนฝ่ายขงจื้อแล้ว แม้ว่าคำสอนฝ่ายขงจื้อจะพูดถึงการเลียนแบบเทอจี้ก็ตาม แต่ก็มีความหมายแตกต่างไปจากคำสอนฝ่ายเต๋า กล่าวคือ เทอจี้ที่นักศึกษายฝ่ายขงจื้อพูดถึงนั้น หมายถึงคุณธรรมของปรารถนาหรือบรรพชนหรือดั่งกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความประพฤติที่สอดคล้องกับกฎแห่งสวรรค์ ลักษณะคำสอนเช่นนี้จึงอยู่ในรูปแบบของคำสั่ง คือจงกระทำสิ่งนี้และจงกระทำสิ่งนั้น บทบัญญัติเช่นนี้มีใช้กฎเกณฑ์ที่มาจากเต๋าภายในตนเอง แต่เป็นบทบัญญัติที่มาจากภายนอก ส่วนการเลียนแบบเต๋าในปรัชญาเต๋านั้น หมายถึงการเลียนแบบเทอจี้ที่มีอยู่ในตัวเอง ในกระบวนการเลียนแบบเทอจี้เช่นว่านี้ ไม่ต้องอาศัยบทบัญญัติใด ๆ แต่เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาภายใน (introspection) เพื่อที่จะได้พบสัจจะด้วยตนเอง

ในขณะที่นักศึกษายฝ่ายขงจื้อเห็นว่า ในกระบวนการอบรมตนเอง ต้องอาศัยทั้งการช่วยตนเองและอาศัยความช่วยเหลือจากครูบาอาจารย์นั้น นักศึกษายฝ่ายเต๋ากลับเห็นว่า การช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการแทรกแซงชีวิตตามธรรมชาติซึ่งรังแต่จะก่อให้เกิดความเคียดแค้น คนเราสามารถที่จะค้นพบธรรมชาติของตนเองได้โดยลำพังตน จึงไม่ควรที่ใครจะต้องเข้าไปสอนสั่งแทรกแซงการกระทำของผู้อื่น

การกระทำที่สอดคล้องกับเต๋าก็คือ การกระทำที่ปล่อยไปตามครรลองของธรรมชาติ ทุก ๆ สิ่งในธรรมชาติย่อมต้องหวนคืนไปสู่ต้นกำเนิดคือเต๋า ซึ่งเป็นเอกภพภาวะ (unitary) มีความว่างเปล่าและเรียบง่าย ถ้าปฏิบัติตนตามเต๋าก็ย่อมได้บรรลุถึง

ภาวะอันสุขสงบอย่างยิ่ง การบรรลุดังความสงบนั้นจะเป็นไปไค้ก็ต่อเมื่อบุคคลได้หลัก
เสียงที่จะมีปฏิกริยาต่อสิ่งต่าง ๆ

ชีวิตที่เรียบง่ายของปราชญ์นั้นก่อกำเนิดมาจากความหยั่งรู้ความจริงที่ว่า เขา
ไม่มีอำนาจพอที่จะเข้าไปควบคุมสิ่งใด ๆ ให้มีให้เป็น หรือให้ไม่มีไม่เป็นได้ เขาไม่
อาจต่อสู้ไค้กับสิ่งที่ถูกกำหนดมาแล้วโดยกฎแห่งความเป็นอนิจจัง จึงเป็นการป่วยการที่จะ
เอาธุระในสิ่งที่ไม่อาจแทรกแซงได้ แทนที่จะกระทำเช่นนั้นเขากล้มพัดนอนอยู่ในความ
เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ยอมรับทุกสิ่งและทุกสถานการณ์ที่มาเผชิญหน้าด้วยดวงจิตอัน
สุขสงบ ไม่ยึดมั่นร้าย ชีวิตของสามัญชนนั้นเปรียบประดุจม้าที่ห่อเค็มบีเทาไม่อาจที่จะ
ยั้งหยุดไค้ แต่ชีวิตของปราชญ์ย่อมมีความปล่อยวางไม่เกรงเครียด ดำรงอยู่ในสภาวะ
จิตที่ว่างเปล่าและสุขสงบ

อาศัยการดำรงชีวิตด้วยจิตว่าง (blank mind) ปราชญ์ย่อมได้รับผลคือ
ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเต๋า (the One)

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเต๋านั้น อาจแบ่งออกไค้เป็น 2 แ่ง คือ แ่ง
ปัญญาการ (intellectual) และแ่งกายภาพ (physical)

ในแ่งปัญญาการนั้น หมายถึง การตระหนักว่ามีบางสิ่งบางอย่างไค้ถูกพัน
สรรพสิ่งเข้าไว้ด้วยกันอย่างมีเอกภาพ นั่นก็คือกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงอันเป็นกฎอมตะ
อาศัยหลักความตึกรอนี้ บุคคลจึงตั้งจิตไว้ในความเป็นหนึ่งคือ เห็นทุกสิ่งทุกอย่างรวมเป็น
สิ่งเดียวกัน ไม่แยกเราแยกเรา

ส่วนในแ่งกายภาพ หมายถึง การควบคุมร่างกายให้อยู่ในระเบียบและกลมกลืน
กับสสารในธรรมชาติ จักรวาลนี้ประกอบด้วยชั้นค้ายสสาร (ch'i) และมนุษย์เราก็ประ
กอบขึ้นด้วยสสารเช่นกัน ในร่างกายของคนเรานั้น ชาติหยินและหยางอาจจะเกิดความ
ไม่สมดุลยขึ้นไค้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ทางแก้ก็คือ การควบคุมลมหายใจเพื่อที่จะสร้าง
สรรพสภาวะกลมกลืนให้บังเกิดขึ้นใหม่ สภาวะอันกลมกลืนนี้แหละ คือความเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันกับเต๋า.